Eestimaa looduse uurimine Zooloogia ja Botaanika Instituudis

Zooloogia ja Botaanika Instituudi asutamine langes aega, kus kutseliste elusloodeuse uurijate väikeservuline kogum Eestis oli kõvasti kokku kuivanud. Kujunemisjärgus oleva 1938. aastal asutatud Eesti Teaduste Akadeemia tegevuse lõpetas ENSV Valitsus 1940. a. ja teaduslike koolkondade normaalse töö katkestas Teine Maailmasõda. 1944. a. sügisel lahkusid Eestist paljud haritlased. Kõrgema bioloogilis-loodusteadusliku haridusega inimeste arv oli kahanenud 100 piirimaile, neistki enamus kooliõpetajad. Luua sellisel ajal uurimisinstituut oli küllalt julge otsus.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia asutamisel nähti ette moodustada Akadeemia Bioloogia- ja põllumajandusteaduste osakonnas **Bioloogia Instituut,** mis sai teoks Tartus 1947. a. jaanuaris. Uus instituut paiknes praeguse Balti Kaitsekolledzi hoones Riia tänaval. Mõni aasta hiljem - 1952. a. kevadel, kui haldusreformi käigus moodustatud Tartu oblasti valitsus vajas administratiivhoonet, tuli instituudil sellest majast lahkuda ning uueks asukohaks sai hoone Aia (Vanemuise) tn. 21. Oma praeguse nime -**Zooloogia ja Botaanika Instituut** - sai instituut 1952. a septembris

Asutamisel, kui töö põhieesmärgiks oli Eestimaa looduse inventeerimine oli Bioloogia Instituudi koosseisus 4 sektorit: botaanika sektor, hüdrobioloogia sektor, metsasektor ning zooloogia sektor ja zooloogia muuseum Aia (praegune Vanemuise) tn 46. Järgnenud aastakümnetel on instituudi struktuur mitmetel põhjustel läbi teinud hulga muutusi.

Olgu siinkohal toodud mõned näited. Aastatel 1958-1962 oli instituudi alluvuses Tallinnas asuv mereihtüoloogia laboratoorium koos välibaasidega Pärnus ja Kihnus, 1963.aastal eraldus instituudist metsasektor, mille baasil moodustati Metsandusliku Teadusliku Uurimise Laboratoorium. 1964. a. läks Tartu Ülikooli alluvusse Zooloogiamuuseum. 1968-1977 oli instituudi koosseisus protozooloogia sektor, mis hiljem liideti Eksperimentaalbioloogia Instituudiga Tallinnas. 1983. a. läks Tartu Riikliku Ülikooli koosseisu süsteemökoloogia sektor ja 1992. a. EPMÜ Taimekaitse Instituudi koosseisu eksperimentaalentomoloogia töörühm.

Aastakümneid kuulus instituudi koosseisu Loodusuurijate Selts. Omanikke on vahetanud välibaasid, statsionaarid jne. Seega on instituut olnud taimelavaks mitmetele tänastele uurimisasutustele, kaotamata sealjuures iseenda teadusliku töö kvaliteedis.

Ümberkorralduste taustal on instituudi majanduslik olukord tasapisi muutunud. 1963. aastal sai uue peahoone Võrtsjärve Limnoloogiajaam, endise Meditsiinikooli hoones Veski tänaval avati 1976 Baeri Muuseum. Instituudi praegune peahoone Riia 181 valmis 1983. aastal. Bioloogiliste kogude tarbeks alustati 1990. aastal uue hoone ehitust peahoone naabruses, kuid rahalised raskused seiskasid ehitustööd juba aasta möödudes ning hiljem sai sellest hoonekarbist Tartu arestimaja. Instituudi aastakümneid kestnud ruumiline killustatus lõppes 1995. a. sügisel, kui peahoonesse kolisid Vanemuise 21 asunud raamatupidamine ja zooloogilised kogud.

1995.a. lahutati ZBI Eesti Teaduste Akadeemiast. 1997.a. sügisel pärast aastaid kestnud läbirääkimisi Tartu Ülikooliga ühines ZBI Eesti Põllumajandusülikooliga. 1998. a. algusest seob instituuti Eesti Teaduste Akadeemiaga assotsioatsioonileping.

Vaatamata restruktureerimistele, ühendamistele ja lahutamistele on instituudi teadustöö kõige olulisemaks objektis olnud Eestimaa loodus. Seda nii fundamentaal- kui ka rakendusuuringutes. Siin on võimatu mingit osa eriti esile tõsta haavamata teisi.

Uuritud on kõiki Eestimaa kooslusi: märgalad (sood ja rabad), niidud, metsad, siseveekogud, Läänemeri - kõikide nende kohta on kogutud hulgaliselt kompleksset teaduslikku materjali. Instituudi asutamisest alates on uuritud nii taimestiku, loomastiku kui ka seenestiku kujunemislugu, liigilist koostist ja koosluste toimemehhanisme.

Rakendusuuringutes on välja töötatud järvede kalamajandusliku kasutamise alused, soovitusi on antud looduskaitsealade moodustamiseks, kaitse eeskirjade väljatöötamiseks jne.

Instituudi uurimistöö ühe tulemusena on tekkinud neli suurt loodusteaduslikku kollektsiooni

- **Mükoloogiline kogu e. fungaarium**. sisaldab ca 160 tuh säilitusühikut. See on maailma suurim Põhja-Aasia ja Siberi seente kogu, mitmete rühmade seas maailma kogude esikümnes, suurim Eesti seente kollektsioon.
- **Seenekultuuride eluskollektsioon**. Sisaldab ca 1500 polüspoorset seenetüve (isolaati) ning ca 750 puitulagundavate monospoorsete seente kultuuri. Materjal: Kaug-Idast, Kesk-Aasiast, Eestist.
- **Kõrgemate taimede ja sammalde kogu (herbaarium)**. Üle 145 tuhande herbaarlehe ja 20 tuhat sammalde ümbrikut. Lisaks ca 6.5 tuhat lehte K.E. von Baeri personaalherbaariumis möödunud sajandi keskpaigast. Suurim Eesti floora-alane andmepank.
- **Entomoloogilised kollektsioonid**. Sisaldavad ca 400 tuh säilitusühikut putukaid ja 500 eks ämblikke. Kogus on 218 holotüüpi (s.o. liigi esmakirjeldamie alust, ehk tüüpeksemplari, mis on liigi etaloniks kogu maailmas). Päritolu: Eesti, Põhja-Aasia, Kaug-Ida, Kesk-Aasia.

Eestimaa looduse uurimistulemused on publitseeritud monograafiliste ülevaadetena ja määrajatena. See on ainulaadne tegevusvaldkond, mis määrab instituudi koha Eesti üldises kultuuripildis. Instituudi töötajad on koostanud (või osalenud selles töös) kõik Eesti taimemäärajad, valdava enamiku üksikute looma-, taime ja seenerühmade määrajatest ja neid käsitlevad monograafiatest, lisaks rohkesti populaarteaduslikke raamatuid ning publikatsioone meie looduse kohta. Originaalset eestikeelset loodusraamatut on Zooloogia ja Botaanika Instituudis kirjutatud kokku rohkem kui 30 000 lehekülge. Mahult on see võrreldav 42 "Eesti Entsükolpeedia" köitega. Kui palju on see toonud tudengeid loodusteaduste juurde on raske hinnata kuid vaieldamatult on see ilmunud kirjandus meie rahva kultuuri lahutamatu osa, mille alusel hinnatakse meie ühiskonna üldist kultuuritausta.

Viimaste aastate kirjastamistegevus on järginud turumajanduse reeglistikku, mis omakorda eeldab täpsemat sihtgruppide valikut. Vajalikud on nii laiemale lugejaskonnale mõeldud määrajad kui ka erineval tasemel õpikud-käsiraamatud, mis on eelduseks eestikeelse oskussõnavara arengule. Paraku on siiani määratlemata selle tegevuse finantseerimise printsiibid.

Järgnevas kronoloogilies nimestkus on valik ZBI töötajate poolt kirjutatud loodusraamatutest.

1948

L. Laasimer. Eesti NSV tähtsamate metsasammalde määraja.

K. Eichwald, L. Laasimer, S. Talts, A. Vaga, E. Varep, A. Üksip. Taimemääraja. Eesti NSV-s sagedamini esinevaid kõrgemaid eos- ja õistaimi.

1953

Eesti NSV fauna ja floora uurimise küsimusi. Toim. H. Haberman.

Eesti NSV floora I. Koost. A. Vaga, K. Eichwald.

E. Kumari. Eesti lindude välimääraja.

V. Maavara. Eesti NSV sipelgad.

J. Vilbaste. Eesti NSV tuhatjalgsete määraja.

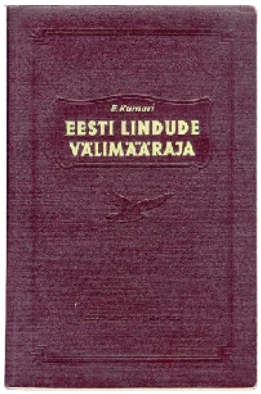

1954

E. Kumari. Eesti NSV linnud.

L. Laasimer, S. Talts, E. Varep. Eesti NSV turbasamblad.

M. Pork. Eesti NSV mändvetiktaimed.

1955

L. Laasimer. Eesti NSV tähtsamate maksasammalde määraja.

M. Pork. Eesti NSV magevete algsinivetikad.

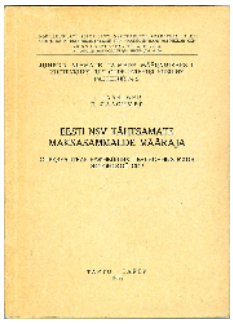

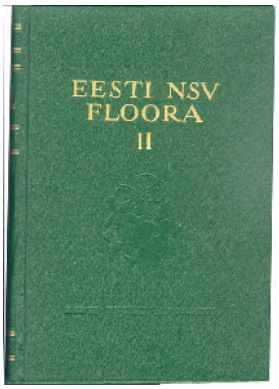

1956

Eesti NSV floora II. Koost. K. Eichwald, S. Talts, A. Vaga, E. Varep.

A.Marland. Eesti NSV tähtsamad söögi- ja mürkseened.

E. Parmasto. Tähtsamate Eesti NSV torikuliste määraja.

1957

J. Aul, H. Ling, K. Paaver. Eesti NSV imetajad.

Metsanduslikud uurimused. Toim. V. Maavara.

1958

Hüdrobioloogilised uurimused. 1. Toim. H. Haberman, H. Simm, N. Mikelsaar.

A.Järvekülg. Jõevähk Eestis.

L. Laasimer. Eesti NSV geobotaaniline rajoneerimine.

1959

Eesti NSV floora III. Koost. K. Eichwald, M. Kask, S. Talts, A. Vaga, E. Varep.

V. Maavara. Entomoloogiline kogumik. I.

E. Kumari. Eesti lindude välimääraja. 2. tr.

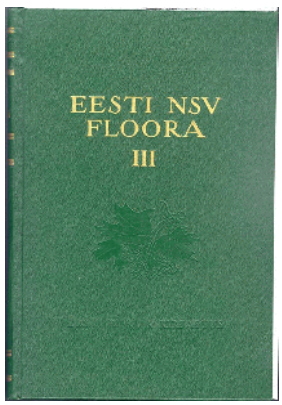

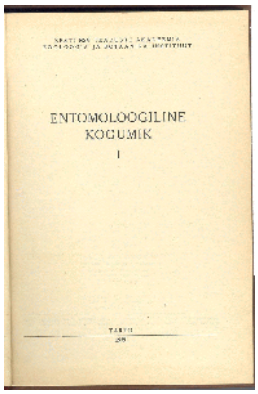

1961

Eesti NSV floora VII. Koost. A. Üksip.

K. Elberg. Eesti sünantroopsete kärbeste määraja.

V. Maavara, A. Merihein, H. Parmas, E. Parmasto. Metsakaitse.

1962

H. Haberman. Eesti hüpikpoilased: Chrysomelidae, Halticinae.

1963

Z. Albrechte. Eesti sihktiivalised: Otrhoptera s. Saltatoria.
A. Järvekülg, I. Veldre. Elu Läänemeres.
E. Remm. Eesti kiilivastsete määraja.

1965

E. Krall. Taimeparasiitsed nematoodid.
H. Krall, L. Viljasoo. Eestis kasvavad pajud.
L. Laasimer. Eesti NSV taimkate.
K. Paaver. Baltikumi teriofauna kujunemine ja imetajate muutlikkus Holotseenis. Vene k.

1966

Eesti NSV floora X. Koost. K. Eichwald; toim. L. Laasirner.
Eesti taimede määraja. Koost. K. Eichwald, M. Kask, L. Laasimer, E. Parmasto, S. Talts, H. Tuvikene, A. Vaga, E. Varep, L. Viljasoo, A. Üksip jt.; toim. M. Kask, A. Vaga.
Seened. Koost. K. Kalamees.
Peipsi-Pihkva järve hüdrobioloogia ja kalamajandus. Toim. E. Pihu, A. Mäting. Vene k.

1967

H.-E. Rebassoo. Hiiumaa floora ja selle genees.

1968

Eesti järved. Toim. A. Mäemets, H. Simm, E. Varep.
H. Haberman. Eesti jooksiklased (Coleoptera: Carabidae).

1969

Eesti NSV floora IV. Koost. K. Eichwald, J. Eilart, A. Kalda, M. Kask, A. Paivel, S. Talts, L. Viljasoo.
Meie seeni. Koost. K. Kalamees.
A. Mäemets. Matk Eesti järvedele.
T. Möls, J. Viidalepp. Eesti suurliblikate nimestik.

1970

E. Remm. Eesti ühepäevikuliste määraja.

1971

Eesti NSV floora VIII. Koost. K. Eichwald, K. Kalamees, M. Kask, H. Krall, V. Kuusk, V. Masing, A. Paivel, V. Puusepp, A. Remmel. S. Talts, Ü. Tamm, L. Viljasoo.
K. Kalamees. Eesti seente määraja. I.

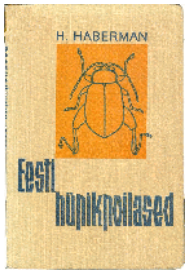

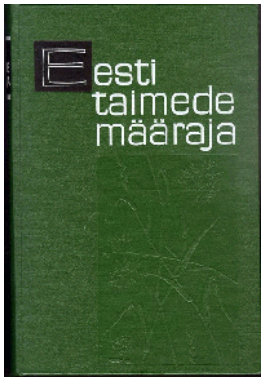

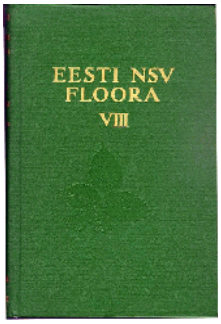

J. Viidalepp. Liblikate määraja.
J. Vilbaste. Eesti tirdid.

1972

K. Kalamees. Eesti seente määraja. 2.
M. Kask, V. Kuusk, L. Laasimer, A. Mäemets, H. Rebassoo, S. Talts, L. Viljasoo. Taimede välimääraja.

1973

Eesti NSV floora V. Koost. J. Eilart, M. Kask, V. Kuusk, L. Laasimer, E. Lellep, V. Puusepp, S. Talts, L. Viljasoo.
E. Merivee, H. Remm. Mardikate määraja. Võrtsjärv. Koost. ja toim. T. Timm.

1974

K. Kalamees, V. Lasting. Eesti puravikulised.
E. Kumari. Eesti lindude välimääraja.
L. Rootsmäe, H. Veroman. Eesti laululinnud.

1975

M. Kask, V. Kuusk, L. Laasimer, Aime Mäemets, H. Rebassoo, S. Talts, L. Viljasoo. Taimede välimääraja. Käsiraamat kõrgemate taimede tundmaõppimiseks.

1976

K. Kalamees. Meie seeni.

1977

A. Mäemets. Eesti NSV järved ja nende kaitse.

1978

Eesti NSV floora Vl. Koost. K. Eichwald, M. Kask, V. Kuusk, L. Laasimer, E. Lellep, E. Peikel, H. Rebassoo, A. Remmel, A. Süvalepp, S. Talts, H. Võsamäe, A. Üksip.
A. Kuusik. Kartulimardikas. Bioloogia ja tõrje.
M. Kask, V. Kuusk, S. Talts, L. Viljasoo. Metsa- ja niidutaimed. Koost. V. Kuusk. H. Veroman. Pääsukesed.

1979

Eesti NSV floora Xl. Koost. V. Kuusk, S. Talts, L. Viljasoo.
T. Frey, L. Laasimer. Taimestiku ja taimkatte uurimisest Eesti NSV-s.
K. Kalamees. Eesti riisikad.
A. Kuusik. Männimähkurid.
A. Järvekülg. Balti mere idaosa põhjafauna: koosseis ja leviku ökoloogia. Vene k.

1980

Eesti NSV rohumaade tüübid ja tähtsamad taimekooslused. Koost. H. Krall, K. Pork, H. Aug, O. Püss, I. Rooma, J. Teras.
Eesti seente koondnimestik. Koost. L. Järva, E. Parmasto.

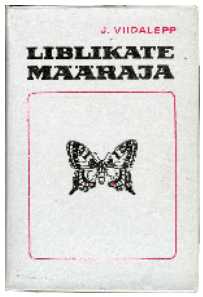

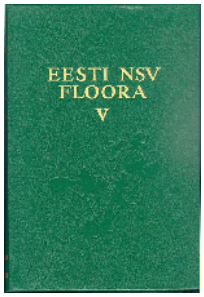

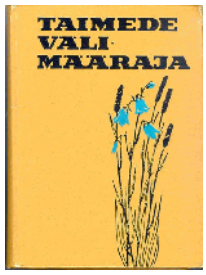

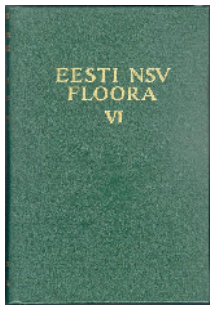

H. Veroman. Valge-toonekurg.

1981

Antropogeensed muutused Eesti taimestikus. Toim. L. Laasimer jt. Ingl. k.

1982

Eesti NSV järvede nüüdisseisund. Toim. H. Simm.

R. Mänd. Tiirud.

Punane raamat. Eesti NSV-s kaitstavaid taime- ja loomaliike. Koost. E.Kumari.

Ü. Reier. Murakad.

1984

Eesti NSV floora IX. Koost. K. Eichwald, E. Kukk, V. Kuusk, E. Lellep, Aime Mäemets, H. Rebassoo, R. Sander, S. Talts, T. Trei, L. Viljasoo.

E. Kumari. Eesti lindude välimääraja. 4. tr.

V. Kuusk. Umbrohud ja prahitaimed.

N. Mikelsaar. Eesti NSV kalad. Käsiraamat-määraja.

1986

K. Kalamees. Seenespekter.

1987

T. Kull. Kuldking.

Eesti NSV taimkate. Floora, taimkate ja ökoloogia. Toim. L. Laasimer, T. Kull. Ingl. k.

1988

Taimeriigi kaitsest Eesti NSV-s. Toim. L. Laasimer.

1990

Peipsi järve seisund. Koost. T. Timm.

1991

T. Trei. Taimed Läänemere põhjal.

1992

Eesti loomariigi kaitsest. Toim. V. Lilleleht.

1993

Eesti linnuatlas. Koost. O. Renno.

E. Parmasto. Eesti seente levikuatlas. Ingl. k.

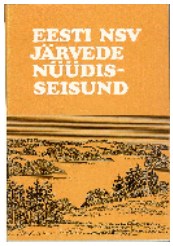

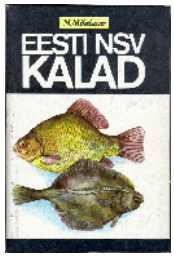

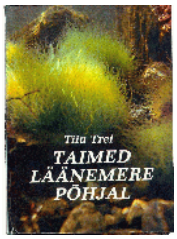

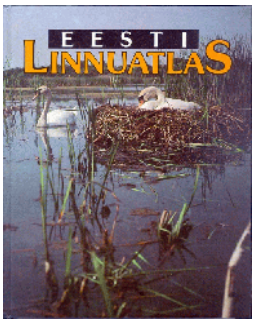

1994

Eesti linnud. Staatus, levik ja arvukus. Toim. E. Leibak, V. Lilleleht, H. Veroman.

Eesti jõgede ja järvede seisund ning kaitse. Toim. A. Järvekülg.

1996

J. Viidalepp, H. Remm. Eesti liblikate määraja.

1997

T. Kukk, K. Kull. Puisniidud.

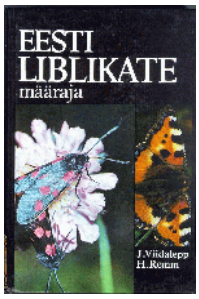

1998

V. Kuusk, T. Kukk, T. Kull, H. Krall, M. Leht, T. Oja. Eesti soontaimede määraja.

N. Ingerpuu, A. Kalda, L. Kannuke, K. Vellak, H. Krall. Eesti sammalde määraja.

1999

Peipsi Toim.E.Pihu, A.Raukas

I.Ott, T.Kõiv Eesti väikejärvede eripära ja muutused

2000

K. Kalamees. Eesti seenestik. (CD väljaanne)

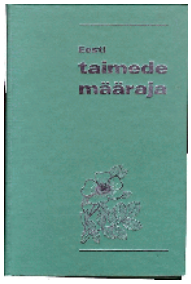

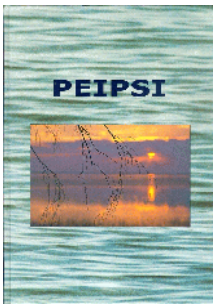

Zooloogia ja Botaanika Instituut
Riia 181
Tartu EE51014
Tel: (07) 471 988
Fax: (07) 383 013
E-mail: zbi@zbi.ee
WWW: www.zbi.ee